

**Гомерендә —
халкы язмышы,
жырларында —
халкы моңнары**

Кушлавыч

1886

**Мөхәммәтгариф
Бибимәмдүдә**

Сасна

1889

**Бибимәмдүдә
Мөхәммәтшакир**

Өчиле

1890
1892

Зиннәтулла хәзрәт

Казан

1891

Мөхәммәтвәли Газизә

Кырлай

1892

**Сәгъди абзый
Зөһрә апа**

Жәек

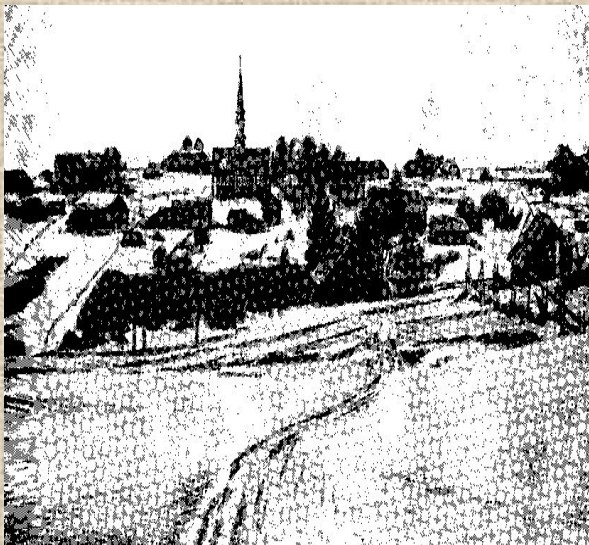
1895

**Галиәсгар
Газизә**

Казан

1907

**Болгар
кунакханәсе**

Габдуллажан
Мөхәммәтгариф улы Тукаев
1886 елның 13 (26)
апрелендә, Казан өязе,
Мәңгәр волосте, Кушлавич
авылында, мулла
гаиләсендә туа.

Мөхәммәтгариф –
Габдулланың атасы.

Мәмдүдә -
Габдулланың анасы

Кушлавычта
шагыйрь туган
йорт.

Тау башында
салынгандыр безнең
авыл.

Бер чишмә бар, якын
безнең авылга ул.

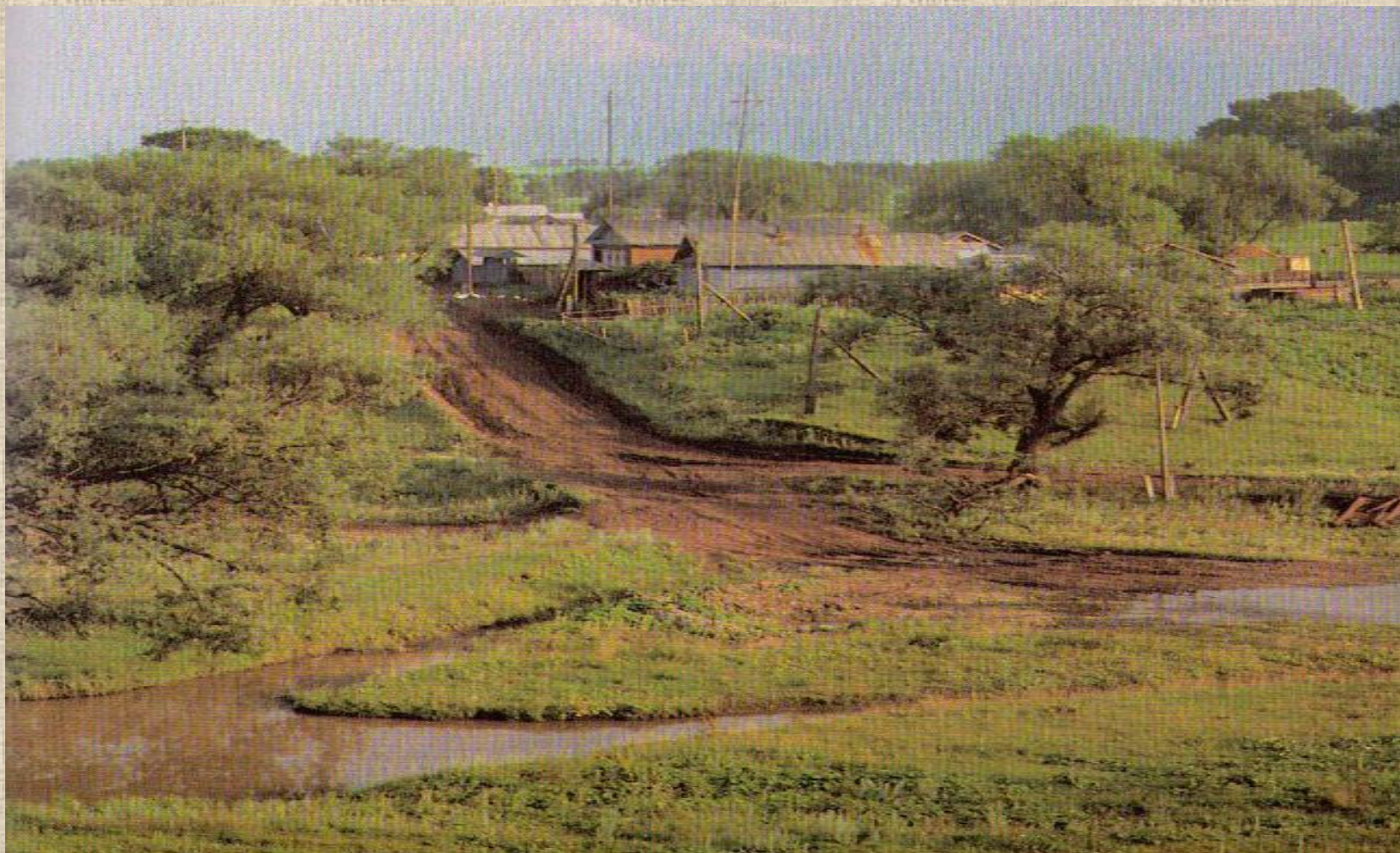
Авылыбызның ямен, суы
тәмен беләм,

Шуңар күрә сөям
җаным– тәнем белән...

Кечкенә Тукай 4 айда әтисез кала.

Габдулланың әтисе
Мөхәммәтгариф
мулланың кабере

Кечкенә Габдулланың әнисе
Мәмдүдә Сасна авылы мулласына
кияүгә чыга һәм соңрак аны үз
янына алдыра.

4 яшьтә әнисез кала.
Ятимлек ачысын бик иртә
татый.

Күз яшең дә кипмичә еглап
вафат булган әни!

Гаиләсенә җиһанның ник
китердең ят кеше!

Дөм ятим Габдулланы 1890 елда Өчиле авылына бабасы Зиннәтулла йортына кайтарып куялар. Булачак шагыйрьнең шактый караңгы көннәре шунда үтә.

Кечкенә Габдулла Зиннәтулла бабасы белән

“... фәкыйрь вә шуның өстенә әллә ничә авызлы булган гаилә эченә мин ятим бала булып килеп кергәнмен. Үги әбинең алты күгәрченнәре эчендә мин бер чәүкә булганга, мине еласам юатучы, иркәләним дисәм, сөюче, ашыйсым, эчәсем килсә, кызганучы бер дә булмаган, мине эткәннәр дә төрткәннәр...” “Исемдә калганнар”

Кечкенә Габдулланы Өчиледән Казанга алып килеп, Печән базарында асрамага бирәләр.

“ ...миңа өти булганы Мөхәм-мәтвәли исемле булып, әни булганы Газизә исемле иде. Бу атам – анам эш кешеләре булганга монда миңа ач торырга тугры килми иде ...”

Асрарга бала бирәм, кем ала?

Авырып китүләре сәбәпле, баланы ике елдан соң тагын бабасы янына Өчилегә кайтаралар. Озак та тормый аны Кырлай авылына озаталар.

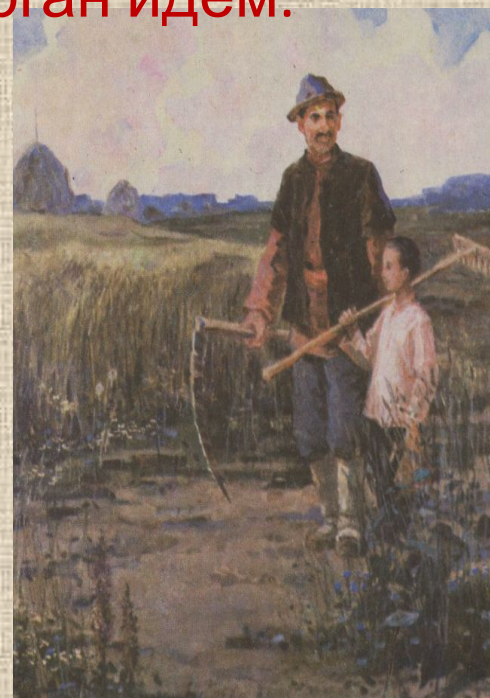
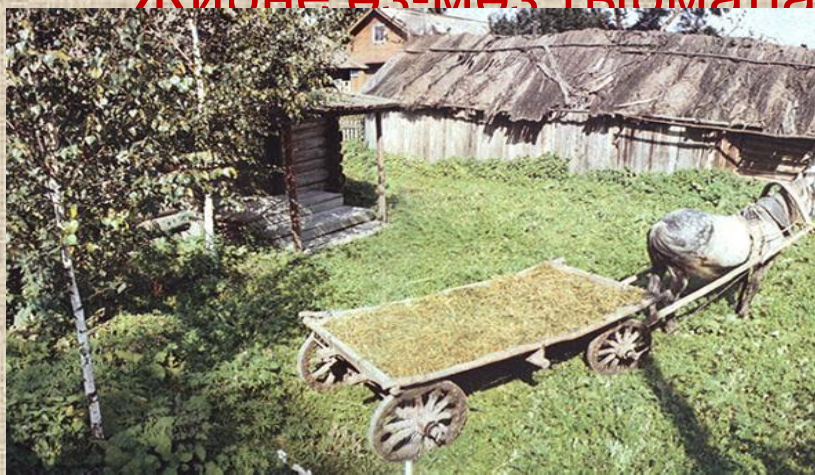

Нәкъ Казан артында бардыр бер авыл - Кырлай
диләр;

Жырлаганда көй өчен “тавыклары жырлай” диләр.

Гәрчә анда тумасам да, мин бераз торган идем;

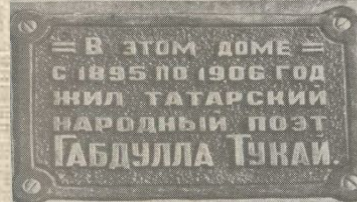
Жирне аз-мәз тырмапап, чәчкән идем, урган идем.

Алты яшьлек Тукай Кырлай авылына,
Сәгъди абый белән Зөхрә апа
гаиләсенә килеп керә. Кырлайдагы
тормышы яшь Тукайның күңелендә иң
жылы истәлекләр калдыра.

Кечкенә Апуш һәм
Сәгъди абый

1895 елда Габдулла Жаекка, Уральск шәһәренә әтисе ягыннан туган Газизә апасы һәм аның ире Галиәсгар җизнәсе янына күчеп килә.

Ул яшәгән Почиталин урамы, 66 нчы йорт.

Габдулланың иң беренче мөгаллимәсе – Кырлай авылы остабикәсе Маһруйбикә абыстай. Тукай әлифбаны аңардан өйрәнә. Аннан соң аны Кырлайдагы мөгаллим Фәтхерахман хәзрәт Гатаулла укыта. Өченче мөгаллиме – Жәектагы Мотыйгулла хәзрәт Төхфәтулла. Тукай “Мотыйгия” мәдрәсәсендә укый. Шигырь иҗат итү серләрен беренче булып өйрәтүче дә - Мотыйгулла хәзрәт.

Шәкерт
Тукай

«Мотыйгия» мәдрәсәсенәң
мөдәррисе Мотыйгулла
Төхфәтуллин

Уральскидә, ул үзенең
революцион
омтылышларында бик күп
нәрсәне билгеләгән
Габделвәли белән дә
таныша

1895 – 1898 нче елларда Тукай укыган өч
класслы рус мәктәбе бинасы.

Биш ел үткәч, жинәсе Галиәсгар
үлеп китә, һәм Габдулла,
мәдрәсәгә күчеп, үз көнен үзе
күрә башлай.

И, каләм! Китсен әләм, сән әйлә безне шадыман,
Без дә саянда уладым тугры юла кадиман.

(«И каләм!». «Әлгасрелжәдит» журналы, 1906, № 2.)

1905 елның сентябрдә үк аның «Әлгасрелжәдит» журналының реклама жыентыгында шигырьләре басыла. Ноябрьдә «Фикер» газетасы чыга башлый. Берәздән «Әлгасрелжәдит» күренә. Тукай инде монысында фактик редактор. Хыялда сатирик журнал чыгару. 1906 елның июндә анысы да («Уклар») дөнья күрә. Монда да фактик редактор — Тукай.

Тукайның журналистик эшчәнлегенә Камил Мотыйгы белән бергә башлана

1907 елгы фоторәсемдә Уральскидагы дуслары арасында Г. Тукай (күзлектән)

Сөеп кайттым сиңа, Казаным! (1907 – 1913)

Бер тавыш килде колакка, яңгырады бер заман:

“Тор, шәкерт! Життек Казанга, алдымызда бит Казан!”

Әйтә иртәнге намазга бик матур, моңлы азан;

И Казан! дәртле Казан! моңлы Казан! нурлы Казан!

Мондадыр безнең бабайлар түрләре,
почмаклары;

Мондадыр дәртле күңелнең хурлары,
оҗмахлары.

Монда хикмәт, мәҗрифәт һәм монда гыйрфан,
монда нур;

Монда минем нечкә билем, җәннәтем һәм
монда хур...

XX гасыр башында бу йортта “Болгар” кунакханәсе булган һәм анда шул заманның татар интеллегенциясе яшәгән

Кечкенә генә булса да үз фатиры булмаганга күрә, Тукай кунакханәләрдә яшәргә мәжбүр булган. Шушы жайсызлыкларга үч итеп, үжәтләнеп ижат иткән, каләмен үләрәнә бер тәүлек калагына читкә куйган.

Казанга килгәч Тукай танышкан һәм дуслашкан татар интеллегенциясе вәкилләре

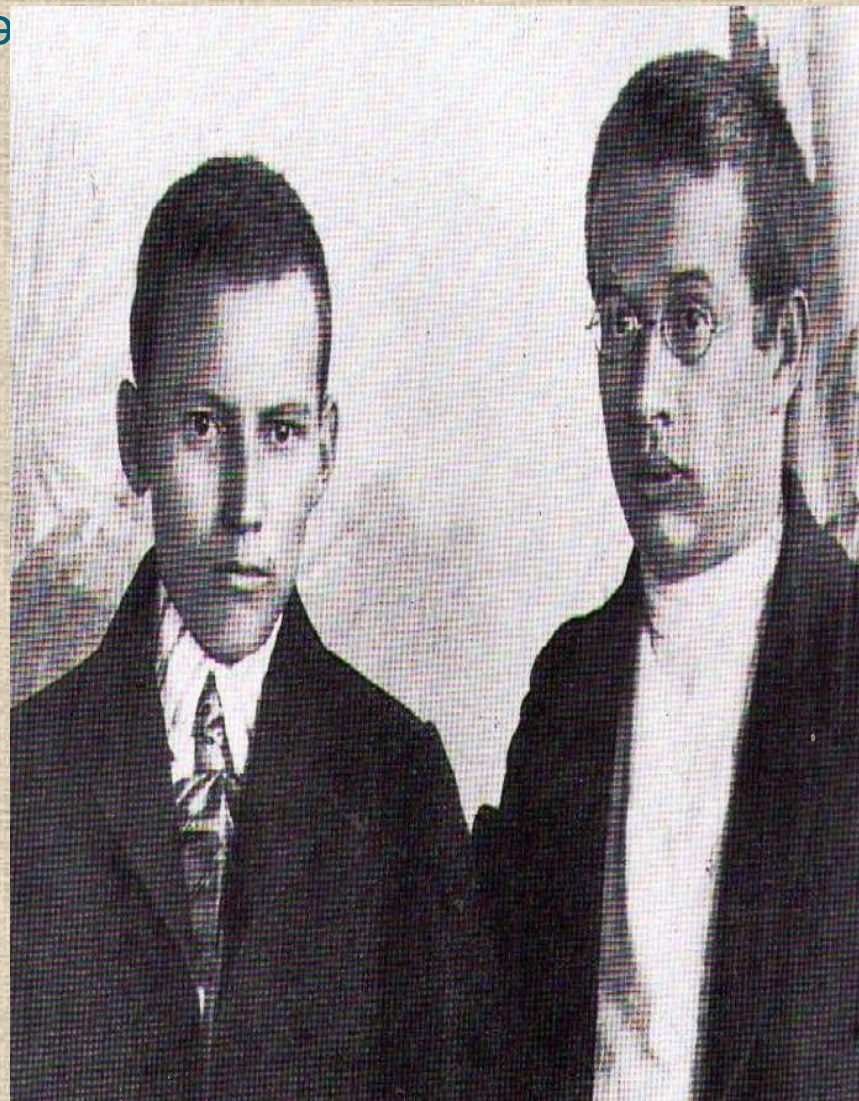
Дусты шагыйрь Сәгыйть
Рәмиев

Тукайның дусты большевик-
революционер Хөсрөн Ямашев

Казанда Тукай иң тугрылыклы дусты Фатих Әмирханны таба. Ф. Әмирхан аны буржуаз тәнкыйтътән, кадимчеләр һәжүменнән саклый, акыллы киңәшләре белән аңа ярдә

Шагыйрь үзенең иң яшерен серләрен дә Фатих Әмирхан белән уртаклаша, аның белән киңәшә. Бер хатында: “Ярабби! Ятимлекләр, фәкыйрьлекләр, ачлыклар, авылдан авылга сатылып йөрүләр, рәхимсез татар байларында хезмәт итүләр, татар мәдрәсәсендә черүләр арасында да саклап калган талант очкыны... Бер дә кабынмаслык булып сүнәрмени инде?”, - дип яза.

Сердәш дустлар: Г.Тукай һәм Ф. Әмирхан.(1908 ел)

1908 елның жәендә Тукай “Әль–ислах”тагы берничә дуcты белән Ботан бакчасы янында, Кабан күле буендагы дачада яши. Г.Камалның иcтәлекләренә караганда, шагыйрьнең иң бәхетле көннәре була ул.

“Әль-ислах” газетасы идарәсе урнашкан бина.

“Әль – ислах” газетасын чыгаручылар. Сулдан уңга: редактор Вафа Бәхтияров, театр тәнкыйтьчесе Кәбир Бәкер, газетаның рухи житәкчесе һәм актив хезмәткәре Фатих Әмирхан, Ибраһим Әмирхан һәм Габдулла Тукай

Халыкка дәрсе гыйбрәттер театр,
Күңелдә йоклаган дәртне уятыр.

Тукай һәм “Сәяр” труппасы

Г.Камал татар театрын
тудыруда беренче рольне
уйный.

Күр: ничек, иртә кояш чыкса,
жиһанда нур тула, —
Һәр күңелләр нурланадыр,
чыкса Гыйззәтуллина.
Бу икәүгә тәңре биргән
бертигез зур мәртәбә:
Берсе уйный күк йөзөндә,
берсе уйный сәхнәдә.

1910 елда Г.
Камалның
юбилей кичә-
сендә Тукай
болай ди:
“Минем күңе-
лемдә
Галиәсгар
эфәнде
эсәрләр-ендә
моннан әллә
ничә еллар
элек, ярты
сабый
вакытымда ук,
мәхәббәт
орлыклары
чәчелгән иде..”

1909 елда Тукай
үзенең үткән
балалыгы
турында “Исемдә
калганнар” дигән
автобиографик
повесть яза.

Шагыйрь исән
вакытта ук
басылып чыккан
повестьның
беренче битләре.

مقدمه.

بسم الله الرحمن الرحيم
بچه نامتارلك مېنىن ترميمه حالىم
بازوب بيزرگه اوتتورمى بولدى.

سوخ آلاغه طوعاندىن آلب، حاضرگى باشمه
نمىرگى حىمه حالىمى نضدغه رويوش بازوب
بازوب اولم قولمه نلم العنان ايدم، نلله نېچك
بازوب اورنغه كېتىدى.

مېنىم عىزم (اوهوچيلر كوزرلر) شافىلى
بەسىر، شافىلى ماراننى، تونك باين بركه فونىغه
كەن بولغانغه، بارا باشلاغاچ ايسىت مالغانلرلك
مېنىم بازاسم كېلىدى.

توتىنلدىن، اورالسكىگه كېلوب جېتكامه
نقىر كېچىردكم حالىم ايله، آندىن سولك حاضر
شويش سطرلرلى بازوب اولمىغان وشمه نقىرگى
باشمه كېتىگانلرلى اېكېسىن اېكى رسال اېتوب
بىچارغه مەقول كورلدى. غ. توفايىڭ.

۲۹ نېمىن سىنابىر ۱۹۰۹ نېمىن سىنابىر

عبدالله الغدى توفايىڭ

خلق موثلاری

جو جی سی : شورلی

ناشری :

صباح

کتبخانه سی

قرانده

КАЗАНЬ.
ЭЛЕКТРО-ТИПОГРАФИЯ

Миллат

1910

بهاسی 7 تین بوجه طه ایله 9 تین

25

25

آق ایله لنگره بامعه مهالرم با هفتاره شایون قاللار
آق ایله لنگره آریا عنده تاملری بتم دیلیگام
ای... قاللادی بتم دیلیگام قالدی تزییگی بیلیگام
ارنمده جانیم عجبلا نام کورکانه صایون عشقم آزلار
آق ایله لنگره آریا عنده تاملری بتم جو کلام
ای... قاللادی بتم جو کلام تاملری بتم سو کلام
آق ایله لنگره آریا عنده قول یولوغم تاملری شول آهانی
آق ایله لنگره آریا عنده تاملری بتم جاترم
ای... قاللادی بتم جاترم تاملری بتم مانوریم
بیره له تاغلاب یاننی سو یستانی انما ولردن سرورم قاله باه
آق ایله لنگره آریا عنده تاملری کیشتاب مانلایم
ای... قاللادی کیشتاب مانلایم قالدی علاب جانیم
آق ایله لنگره آریا عنده تاملری قول یولوغم تاملری بتم
آق ایله لنگره آریا عنده آققوش توره قاعنوب
ای... یاننسام یوقورم کیسی من جانیم یی صاعنوب
تیمقر وردنه کالنگرک صایران بیلیم لئولها فخرده چک تور باریک
آق ایله لنگره آریا عنده تاملری بتم جاترم آق ایله لنگره آریا
ای... جانیم آریا عنده تاملری بتم جاترم آق ایله لنگره آریا

Тукай сабый
вакытыннан

ук халык жырларын
ярата, аларны хәтеренә
сеңдерә, язып бара.

1910 елда ул “Шүрәле”

псевдонимы белән

“Халык моңнары”

исемендә татар халык

жырлары

жыентыгын бастыра.

Анда 28 жыр язылган.

**“Халык җырлары – безнең бабаларымыз
тарафыннан
калдырылган иң кадерле вә иң бәһәле бер
мирастыр. Болгар шәһәрләре, Болгар
авыллары,
бер дә булмаган төсле, кырылдылар да
беттеләр,
эсләре дә калмады. Әмма менә бу кыйммәтле
мирасыбыз дидекемез халык шигырьләрен
туплар да ватмады, уklar да кадамады...
Аларны югалтмаска, иҗтиһад итәргә кирәк”.**

“Халык әдәбияты” хезмәтеннән

Тукайның Клячкин хастаханәсендә үткәргән айдан аз гына артыграк вакыты - гомеренең гаҗәпкә һәм таңга калдырырлык соңгы сәхифәсе.

Үлем түшәгендә
ятканда да Г. Тукай
үзенең чын
мәгънәсендә
шагыйрь һәм үз
халкының патриоты
икәнлеген исбат
итте. Соңгы
минутларда да ул
халкы өчен
житәрлек эш
башкара алмавына
көөнә

И мөкаддәс, моңлы сазым,
Уйнадың син ник бик аз...

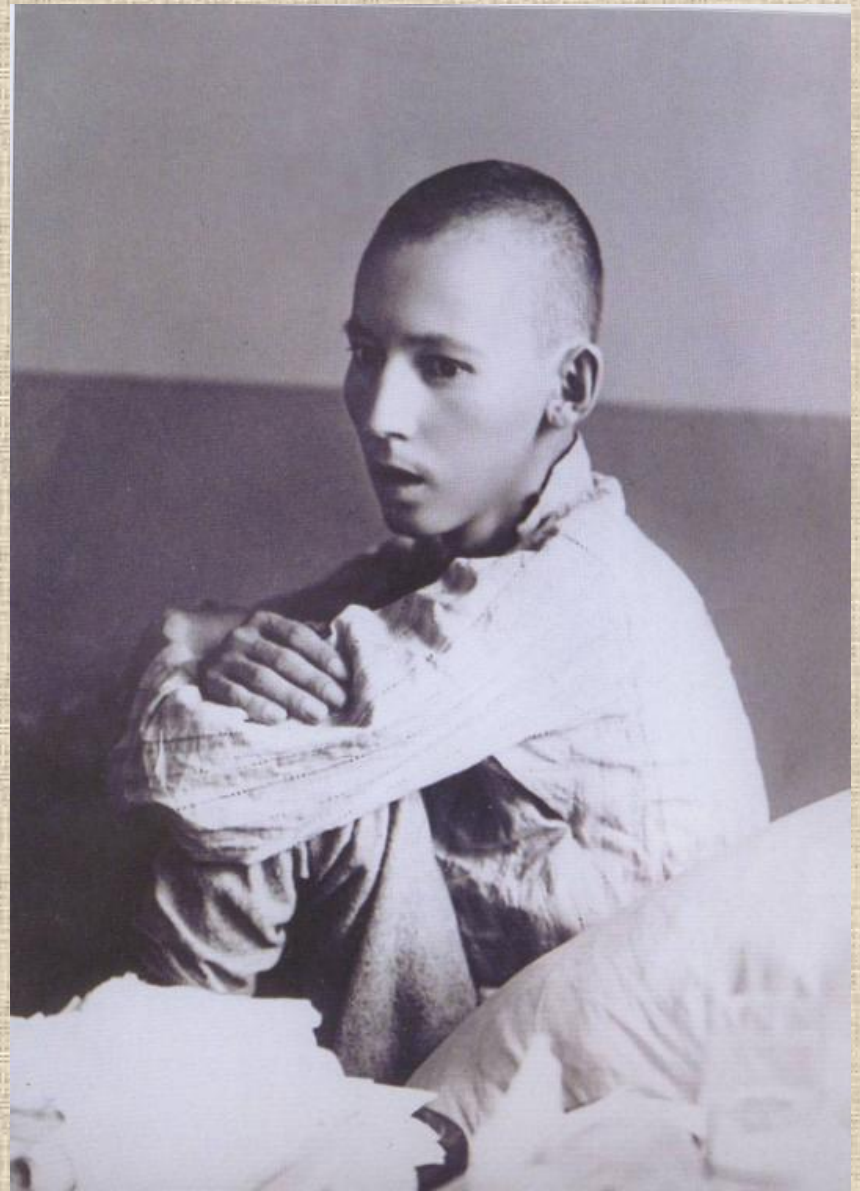
Милләткә

Бар уем кичен-көндөзөн
сезнең хакта, милләтем;

Саулыгың – минем саулык,
авыруың – минем авыруым.

Син каршымда бар нәрсәдән
дә изге һәм хөрмәтле;

Дөнья бирсәләр дә сатмам,
милләт, миллиятемне.

Тукай Клячкин шифаханәсендә
1913ел, 14 (1) апрелендә төшерелгән
фоторәсем

Татар халкының бөөк шагыйре Габдулла
Тукай

1913 елның 15 (2) апрелендә кичке 8
сәгать 15 минутта күзләрен мәңгегә йома

Тукайның битеннән алынган
маска

1913 елның сүрән, болытлы 4 апрель көне. Клячкин больницасы янына меңләгән кеше шагыйребезне озатырга килгән. Халык агымы, шагыйрьнең соңгы юлын кыскарта барып, һаман алга таба шуыша. Ниһаять, Яңа бистә. Зират. Капкадан кергәч еракта түгел яңа кабер мәңгелек фатирчысын көтеп тора...

1913 елның 17 (4) апрелендә Тукайны җир куенына озаталар

Килер заман, һәр язучының үзен, сүзен вә шәхси тормышын инәсеннән жебенә кадәр тикшереп чыгарлар әле

а Тукай, 1913 ел.

Тукай бөньяда 27 ел гына яшәсә дә, искиткеч зур әдәби мирас калдырды, халыкка хезмәт итүнең бөөк үрнәген бирде. Шагырьнең шигырь һәм поэмалары, мәкалә һәм хатлары, очерк һәм фельетоннары бүген дә әле безнең замандаш булып яшиләр, халык йөрәгенең **“иң нечкә кылларын”** тибрәтәләр.

- 1906—1907 еллар. Бер ел эчендә Тукай 50 ләп шигъри әсәр, поэма (барлығы меңнән артык шигырь юлы), 50 гә якын мәкалә, фельетон яза.
- 1907 ел. Тукай тәржемә итә.
- 1909 ел. Тукайның 7 китабы дөньяга чыга.
- 1914 ел. Тукайның берничә әсәре рус теленә тәржемә ителә.
- 1917 елдан алып бүгенгә көнгә кадәр кайбер әсәрләре рус телендә 2 млн.нан артык тираж белән 50 тапкыр басылып чыкты.
- 1921 ел. Тукайның «Шүрәле»се беренче тапкыр рус телендә басылып чыкты.
- 1945 ел. М. Жәлил исемендәге Татар дәүләт опера һәм балет театры сәхнәсендә беренче мәртәбә «Шүрәле»не куя.
- 1958 ел. Г. Тукай исемендәге дәүләт премиясе булдырылуы игълан ителә.
- 1971 ел. Арча районы Яңа Кырлай авылында Г. Тукайның әдәби-мемориаль музейе ачыла.
- 1979 ел. Ибраһим Нуруллинның «Атаклы кешеләр тормышы» сериясеннән «Габдулла Тукай» китабы басылып чыга. Китап рус телендә дә дөнья күрә.
- 1984 елда Мәскәүдә Пушкин музеенда Тукайга да урын бирелә.
- 1985 ел. Октябрь. Париж. Берләшкән Милләتلәр Оешмасы (ЮНЕСКО) Г. Тукайны бөтендөнья бөөк кешеләр исемлегенә кертелүен игълан итте.
- 1986 ел. Башкалабыз Казанда Тукай музейе ачыла.

Бу ярдәмлек сезгә әзме – күпме бөек Тукаебыз тормышы һәм ижаты турында искә төшерергә ярдәм итәр дип ышанам.

Эшне әзерләде Казан шәһәре Вахитов районы 131нче лицейның I категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы Заһидуллина Эльвира Котдус кызы.